

DOMETI PRILAGODBE I BUDUĆA KONKURENTNOST HRVATSKOG RIBARSTVA PREMA EU

POSSIBILITIES OF ADJUSTMENT AND FUTURE POSITION OF CROATIAN FISHERIES REGARDING THE EUROPEAN COMMUNITY

I. Katavić, Neda Skakelj

SAŽETAK

U području ribarstva i akvakulture, Europska Unija se rukovodi nizom propisa koji čine Zajedničku ribarstvenu politiku (ZRP). Kako su riblji resursi specifični, od samog formiranja EU postoji potreba za njihovim zajedničkim gospodarenjem na razini svih zemalja-članica. Osnovni dokument ZRP-a je Regulativa 3760/92 kojom je oformljen sustav ribarstva i akvakulture na razini EU. Mjere europske Zajedničke ribarstvene politike usaglašene su na četiri osnovna područja: (a) zaštita ribljih resursa; (b) ribarstvene strukture; (c) tržišta i (d) odnos EU s trećim državama na području ribarstva. Nova reforma ZRP-a koja se provdi tijekom 2002. godine je od ključnog značenja za ribarstvo EU, budući o njoj ovisi opstanak cijelog sektora. Veliki broj europskih stokova je prelovljen, a nemali broj je na rubu uništenja. Istodobno, ribolovna flota posjeduje efikasnost i karakteristike kao nikada u povijesti. U ovakvoj situaciji događa se da se sektor ribarstva neminovno približava krah, smanjuje se broj radnih mjesta, a ekonomije obalnih zajednica propadaju. Osnovni uzroci ovakvog stanja su kratkoročne mjere gospodarenja, neodgovarajući monitoring ribolovnih aktivnosti, tržišna potražnja i nedovoljno uključenje izravnih korisnika resursa u opcije gospodarenja. Hrvatsko ribarstvo i akvakultura u najvećem svom dijelu je u podjednako

Rad je iznesen na znanstvenom skupu Znanstvenog vijeća za poljoprivredu i šumarstvo HAZU: "Prilagodba europskoj zajednici hrvatske poljoprivrede, šumarstva i ribarstva", održanog u Zadru od 5. do 8. lipnja 2002. godine.

nezavidnoj, ako zbog ratnih zbivanja i ekonomije u tranziciji ne i u teškoj poziciji od onoga u EU. Proces reformi u ribarstvu koje Republika Hrvatska mora poduzeti započeo je nedavno, a pred nama su izazovni i složeni zadaci. U skladu sa sadašnjim propisima i preporukama EU, Republika Hrvatska morat će posebnu pozornost posvetiti pitanju restrukturiranja ribolovne flote, ograničavanju ulova (kvote ili lovostaji), kontroli proizvodnje u akvakulturi, zaštiti okoliša i biodiverziteta, te pitanju socio-ekonomskih problema povezanih s ribarskim zajednicama. Modernizacija ribarskih brodova nužna je u cilju povećanja sigurnosti, higijenskih uvjeta na brodovima, prilagodbe brodova na nova ribolovna područja i usvajanje selektivnih ribolovnih tehnika. Projekti u marikulturi razvijat će se u pravcu modernizacije postojećih i izgradnje novih infrastrukturnih sadržaja, povećanja sanitarnih standarda, te smanjivanja negativnih utjecaja na okoliš.

ABSTRACT

In the field of aquaculture and fisheries the EU applies a series of legislation measures which all together comprise the CFP – Common Fisheries Policy. As fisheries resources are specific, ever since the EU was formed there was a need for common management on the level of all Member-states. The basic document is EEC Regulative no. 3760/92 which establishes the Community system for fisheries and aquaculture. The measures of the CFP are agreed in four main areas: a) conservation of resources, b) structures, c) market and d) relations between the EU and non-EU countries in the field of fisheries. The current reform of the CFP is of crucial importance for the EU, as the future of the fisheries sector depends on it. A large number of European stocks has been over fished, and a significant number is at the verge of destruction. At the same time, the efficiency of the fishing fleet has never been better. What is happening in this situation is that the fisheries are inevitably approaching the point of no return, the number of working places is declining and the economies of the coastal communities are crashing. The main reasons for such a situation are short-sighted measures of management, inadequate monitoring of fishing activities, market demand and insufficient involvement of stakeholders in policy making process. The Croatian fisheries and aquaculture are in equally bad position, if not worse due to the war period and the transition of its economy. The process of reforms in

the fisheries which the Republic of Croatia has to undertake started recently, and we face challenging and difficult tasks. According to the present regulations and recommendations of the EU, the Republic of Croatia will have to pay particular attention to restructuring of the fishing fleet, introduction of quotas, closed seasons or other technical measures, control of aquaculture production, protection of environment and biodiversity and particularly to socio economical issues and problems related to the fishing communities. Modernizing fishing fleets is necessary to increase safety, to improve hygiene conditions on board fishing vessels, to adapt vessels to new fisheries, and to facilitate the adoption of selective fishing methods. Mariculture projects are expected to include modernizing existing premises and building new ones, bringing hygiene standards up to Community requirements, reducing the negative impact on the environment.

UVOD

Punopravno članstvo Republike Hrvatske u Europskoj Uniji strateški je cilj, a potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u listopadu 2001. godine napravljen je značajan korak u tom pravcu. Time se Republika Hrvatska, između ostalog, obvezala uskladiti nacionalne zakone sa zakonima trenutno važećim u zemljama Unije tijekom prijelaznog razdoblja od šest godina, te prilagoditi strukture državne uprave praksama i standardima EU.

ZAJEDNIČKA RIBARSTVENA POLITIKA

U području ribarstva i akvakulture, Europska Unija se rukovodi nizom propisa koji čine Zajedničku ribarstvenu politiku (ZRP – zajednička ribarstvena politika, CFP – Common Fisheries Policy). Zajednička je ribarstvena politika nastala s dva osnovna cilja: a) gospodarenje zajedničkim resursima i b) ispunjavanje uvjeta kojima zemlje-članice prihvataju potpisivanje Povelje o članstvu u EU. Kako su riblji resursi nerijetko zajednički i djeljivi, dakle, po mnogočemu različiti od poljoprivrednih resursa, od samog formiranja EU postoji potreba za jedinstvenom politikom gospodarenja na razini svih zemalja-članica, pa i ne-članica s kojima EU dijeli ribolovno more.

Prve mjere zajedničke politike u europskom ribarstvu datiraju još od 1970. godine pravilima o ribolovnim područjima i zajedničkom tržištu ribljih proizvoda. Desetak godina kasnije, 1983. godine, Europska je zajednica donijela propise kojima se ustanovljava zajednički sustav za zaštitu i gospodarenje ribljim resursima (Regulativa 170/83), čiji je mandat bio predviđen do 1991. godine, kada je trebala nastupiti revizija stanja. Ovim je propisom zapravo utemeljena Zajednička ribarstvena politika. Pokazalo se da u EU ribari prevelik broj ribarskih brodova, te se 1992. godine započelo s prvom reformom ZRP. Temeljnim dokumentom tog razdoblja smatra se EEC Regulativa 3760/92, usvojena 20. prosinca 1992, kojom je utemeljen Zajednički sustav ribarstva i akvakulture Europske Unije.

Ovom Regulativom, između ostalog, ribarski brodovi Zajednice imaju jednaka prava ribolova u ribolovnim vodama država-članica pod nadzorom jedinstvene Komisije za ribarstvo. Uslijedio je čitav niz propisa koji su određivali ribolovni napor, kvote, sustav praćenja ulova i brodova, te brojne druge segmente ribarstva. Za Republiku Hrvatsku posebno je značajna Regulativa 1626/94, kojom je Zajednica propisala tehničke mjere zaštite ribarstvenih resursa u Mediteranu. Iako se pozivaju na temeljnu regulativu Zajedničke ribarstvene politike, ovi propisi donose niz mjera koje se prilično razlikuju od onih na snazi u sjevernim morima i otvorenom oceanu. Osnovni razlog za ove razlike su biološke i geografske specifičnosti Mediterana, te činjenica da upravo na Mediteranu, Zajednica "graniči" s najvećim brojem zemalja ne-članica. Od vremena ustrojenja ZRP-a do danas, pokazalo se da će upravo ribarstvo na Mediteranu biti jedan od ključnih pokretača reforme zajedničke politike, te da će trgovački ugovori o ribolovu koje je krajem devedesetih EU sklopila sa zemljama sjeverne Afrike imati dalekosežne posljedice na tretman i razvoj ribarstva u cijeloj Europi.

Mjere Zajedničke ribarstvene politike usaglašene su na četiri osnovna područja: a) zaštita ribljih resursa – reguliranjem izlovljene količine i zaštitom mlađi te kontrolom primjene legislative b) ribarstvene strukture – čiji je cilj omogućiti ribarima i uzgajivačima dostupnost tehničke opreme i dostignuća c) tržište – jedinstvena zajednička organizacija tržišta ribom kako bi se usaglasili ponuda i potražnja te d) odnosi EU s ostalim državama na području ribarstva – čija je osnovna aktivnost usaglašavanje mjera EU s nacionalnim mjerama pojedinih država ne-članica.

ZAŠTITA RIBLJIH RESURSA

Kako bi se sačuvao reproduktivni potencijal komercijalno interesantnih vrsta, ZRP uključuje niz mjera, koje prije svega unose sustav kvota ili ukupnih dozvoljenih ulova (TAC – Total Allowable Catches). TAC sustav obnavlja se svake godine, a posebno savjetodavno povjerenstvo za ribarstvo EU predlaže količine kvota na osnovu znanstvenih istraživanja. Da bi se spriječio ulov nedorasle ribe, u okviru ZRP-a postoje brojni akti koji propisuju tehničke mjere. Najvažniji se odnose na minimalnu veličinu organizama i minimalnu veličinu oka mreže. Brojne zone u ribolovnom moru EU zatvorene su za ribolov stalno ili povremeno, a ZRP je čak potpuno isključila korištenje nekih alata u priobalnim zonama. Posebnom je regulativom propisan sustav praćenja podataka o ulovu, kao i sustav praćenja brodova koji plove pod zastavama EU zemalja.

RIBARSTVENE STRUKTURE

U okviru Europske zajednice formirani su brojni fondovi za pomoć i razvoj ribarske infrastrukture. Najveći dio ovih sredstava predviđen je za osuvremenjavanje ribolovne flote (zamjena starih ribarskih brodova novima s ciljem poboljšanja uvjeta rada i smanjenja ribolovnog napora), za nabavu suvremene opreme (prema Rezoluciji EU koja predviđa satelitski nadzor brodova i ugradnju tzv. "blue box" uređaja za praćenje plovidbe), za financiranje pogona za preradu ribe, te za izgradnju ribarskih instalacija, logističke i infrastrukturne podrške ribarstvu na kopnu. Restrukturiranje flote planira se na razini EU, ali i za svaku zemlju članicu posebno, uzimajući u obzir specifičnosti pojedinih nacionalnih ribarskih industrija.

RAZVOJ ZAJEDNIČKOG TRŽIŠTA

Uspostavljanje zajedničkog tržišta bila je jedna od prvih odrednica Zajedničke ribarstvene politike EU. Zajedničko tržište omogućava svim zemljama članicama da ravnomjerno plasiraju svoje proizvode na jednom tržištu, te da se na razini cijele EU postigne optimalan omjer punude i potražnje. Od svih odrednica Zajedničke ribarstvene politike, ovaj je segment

najprije ostvaren kroz temeljnu Povelju EU a kasnije i kroz specifične odredbe pojedinih Rezolucija. Od sredine devedesetih naovamo, osim razvoja zajedničkog tržišta u Europi, ZRP omogućava zemljama članicama jedinstvenu trgovinu i plasman ribljih proizvoda i na tržišta diljem svijeta.

ODNOSI S DRŽAVAMA NE-ČLANICAMA

S porastom potražnje za ribljim proizvodima i prerađevinama, pokazala se potreba za proširenjem ribolovnih područja na kojima love brodovi pod zastavom zemalja članica EU. Najznačajnija područja su sjeverni Atlantik i zapadna obala Afrike. Stoga je ZRP zagovarala procese sklapanja bilateralnih ugovora sa zemljama ne-članicama kako bi omogućila ribolov na područjima ekskluzivnih ekonomskih zona zemalja ne-članica. Do danas je potpisano 17 financijskih ugovora, 8 recipročnih i 1 zajednički. Financijski ugovori omogućuju pristup brodovima EU uz određenu godišnju naknadu. Dva najveća ugovora ove kategorije potpisana su s Marokom i Mauritanijom.

Zajednička ribarstvena politika pokazala je tijekom posljednjih nekoliko godina značajne nedostatke. Najviše problema zamijećeno je u procesu provedbe i kontrole ribarstvenih aktivnosti. Nova reforma ZRP-a, predviđena za 2002. godinu, je od ključnog značenja za ribarstvo EU, budući o njoj ovisi opstanak cijelog sektora. Veliki dio biozaliha ribolovnog mora EU je prelovljen, a nemali broj je na rubu uništenja. Istodobno, ribolovna flota posjeduje efikasnost i ulovne karakteristike kao nikada u povijesti. U ovakvoj situaciji događa se da se sektor ribarstva neminovno približava krahu, smanjuje se broj radnih mjesta a ekonomije obalnih zajednica propadaju. Osnovni uzroci ovakvog stanja su kratkoročne mjere gospodarenja, neodgovarajući monitoring ribolovnih aktivnosti, tržišna potražnja, i nedovoljno uključenje izravnih korisnika resursa u opcije gospodarenja. Ovom prigodom treba napomenuti da je Hrvatsko ribarstvo i akvakultura, u najvećem svom dijelu u podjednako nezavidnoj, ako zbog ratnih zbivanja i ekonomije u tranziciji ne i u težoj poziciji od onoga u EU.

ZNAČENJE RIBARSTVA U EUROPSKOJ ZAJEDNICI

Sveukupni doprinos ribarstva bogatstvu pojedinih članica EU mjereno u BDP je u većini slučajeva ispod 1%. Ipak, obzirom na različitosti zemalja i specifična

obilježja pojedinih članica EU, na nekim mjestima ribarstvo predstavlja nezamjenjivu aktivnost. Prema podacima iz 1997, u EU postoji 17 teritorijalnih jedinica (NUTS) u kojima ribarstvo predstavlja izvor prihoda za više od 7% stanovništva.

Prema Europskom registru ribarskih brodova, u 1998. godini ribarilo je 99.170 registriranih ribarskih brodova, čija je ukupna snaga prelazila 8 milijuna kW, a bruto registarska tonaža 2 milijuna tona. No, broj registriranih brodova u pojedinim zemljama EU nije ravnomjerno raspoređen (Tablica 1).

Tablica 1. Broj brodova i ribara u EU

Zemlja	Broj brodova	Broj ribara
Belgija	148	845
Danska	4648	7317
Francuska	8836	32622
Njemačka	2373	4812
Grčka	20243	40106
Irska	1246	7900
Italija	16325	49766
Nizozemska	1040	3502
Portugal	11579	40601
Španjolska	17972	84351
UK	8658	24230
EU 12	99170	299110

Izvor: EC, OECD, DGXIV

Grčka ima najveću flotu, s više od 20.000 brodova (preko 20% ukupnog broja), no više od 90% ovih plovila kraće je od 12 metara. Slična je situacija i u Španjolskoj. Na razini EU, 63% brodova kraće je od 12 metara, a 53% je kraće od 9 metara. Više brodova duljih od 12 metara danas plovi samo u flotama Nizozemske i Belgije. Općenito uzevši, ribarska flota koja danas plovi pod zastavama EU prilično je zastarjela, i prema podacima iz 1999. samo je 16% plovila mlađe od 10 godina. Zemlje u kojima plovi najveći broj novijih brodova su Nizozemska, Francuska (sjeverna obala), Finska i Belgija.

Ukupan ulov u Europskoj uniji iznosio je 1990. godine 6.38 milijuna tona, a 1995. godine 7.45 milijuna tona. Od 1995. godine ulov polako opada, i 1998. godine iznosio je 6.28 milijuna tona, s procjenjenom ukupnom vrijednošću od 7,4 milijarde eura. Europska zajednica sudjeluje u svjetskom ulovnom ribarstvu sa 7.5% (po količini). Najveće količine ribe lovi Danska (1,9 milijuna tona), ali je tržišna vrijednost jedinice ulova najmanja, jer se ulov mahom prerađuje. Najveće jedinične vrijednosti ulova bilježe Španjolska, Grčka, Francuska i nacionalna flota Velike Britanije.

Na europskom tržištu sve je veći nesrazmjer ponude i potražnje. Deficit se od 1990. do 1999. povećao za čak 63% i iznosio je 8,6 milijardi eura, što zapravo znači da je potražnja dvostruko veća od ponude. Ovakvo je stanje dodatno poticalo uvoz ribe u Zajednicu, te povećanje ribolovnog pritiska na mora zemalja ne-članica kroz bilateralne ugovore s EU.

U zatečenim okolnostima stanja ribljih zaliha raste značenje akvakulture. Godine 1998. Europska je unija uzgajala 1,1 milijun tona, što je iznosilo 4% ukupne svjetske proizvodnje. Europska unija proizvodi 8% ukupne svjetske proizvodnje morskih uzgojnih organizama. Vrijednost proizvoda iz marikulture dosegla je 1998. godine 1,4 milijarde eura. Najznačajniji su proizvođači Francuska (208.065 tona), Španjolska, Italija i Velika Britanija, a najveću vrijednost proizvode Francuska i Velika Britanija (359 milijuna eura svaka). Gotovo trećina proizvodnje u marikulturi otpada na dvoljuštune mekušce – školjkaše. Najznačajniji su proizvođači Francuska (kamenica) i Španjolska (dagnja). Od ribljih vrsta najviše se uzgajaju losos, lubin i komarča.

Ribarstvo u EU zapošljava oko 260.000 ribara izravno zaposlenih na ribarskim brodovima. Još oko 200.000 ljudi radi u ribarskoj industriji i akvakulturi. Najviše ribara zapošljava Španjolska (69.000, gotovo četvrtinu svih europskih ribara), a slijede ju Italija i Grčka.

Broj ribara se u EU od 1990. do 1999. smanjio za gotovo 66.000, što je odgovaralo ukupnom smanjenju sektora ribarstva od 23% tijekom tog razdoblja. Ovo je smanjenje najviše osjetila Španjolska, gdje je tijekom posljednjih deset godina svake godine posao gubilo nekoliko tisuća ribara, i to mahom na sjevernoj obali i Atlantskom oceanu. Ove promjene su posljedica bilateralnog ugovora s Marokom kojim je veliki broj ribara i znatan dio riblje industrije preseljen na afričku obalu.

FINANCIJSKI INSTRUMENTI EU ZA RAZVOJ RIBARSTVA

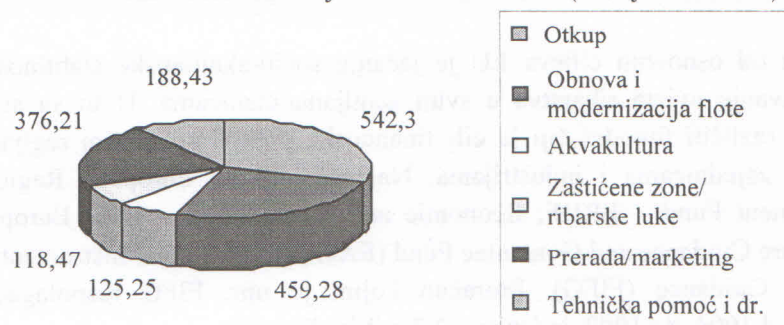
Jedan od osnovnih ciljeva EU je jačanje socio-ekonomske stabilnosti i izjednačavanje uvjeta ribarstva u svim zemljama-članicama. U tu su svrhu osnovani različiti fonodvi čiji je cilj financijska pomoć pojedinim regijama, ribarima, zajednicama i industrijama. Najznačajniji su European Regional Development Fund – ERDF, Economic and Social Fund – ESF, European Agriculture Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) i Financial Instrument for Fisheries Guidance (FIFG). Proračun kojim je npr. FIFG raspolagao u razdoblju od 1994. do 1999. je iznosio 2,7 milijardi eura.

FIFG djeluje s dva cilja: pomaže provođenju mjera ZRP i istovremeno jača socio-ekonomsku komponentu ribarstva. Zamijenio je niz posebni proračuna u različitim segmentima ribarstva. Osnovna namjena FIFG-a je otkup brodova i stvaranje zajedničkih ulaganja sa stranim investitorima kako bi se smanjio ribolovni napor u zemljama zajednica. FIFG također odvaja sredstva za modernizaciju flote, i izgradnju novih ribarskih brodova. Međutim, djelovanje FIFG-a u smjeru razvoja flote ograničeno je višegodišnjim razvojnim programima (MAGP – Multy-annual guidance programme).

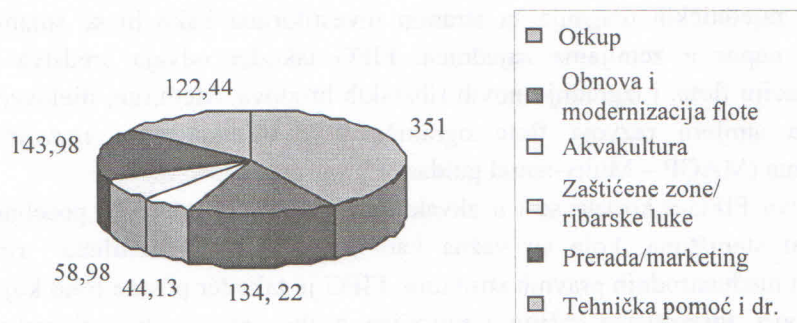
Sredstva FIFG-a koriste se i u akvakulturi, te u gospodarenju posebnim zaštićenim staništima, koja su važna kao mrijestilišta ili rastilišta riba. Razvojem međunarodnih pravnih struktura, FIFG je također postao fond kojim se osigurava zdravstvena zaštita i mirovina osoba zaposlenih u ribarskom sektoru Europske unije.

U razdoblju od 1996. do 1999. godine FIFG je više od 60% svojih sredstava uložio u restrukturiranje flote (Slika 1). Zemlje-članice EU u istom su razdoblju izdvajale i dio proračunskih sredstava za izravnu pomoć ribarstvu (Slika 2). Za razdoblje 2000 - 2006. godine najviše se sredstava predviđa za zaštitu zona od posebnog značenja i dodavanje nove vrijednosti proizvodima, dok se ulaganju u flotu smanjuju (Slika 3). Prema novom razvojnom planu ne predviđa se daljnji otkup brodova, već njihova modernizacija i unapređivanje. Iznosi i područja investiranja tijekom razdoblja od 1996. do 1999. godine ovisili su o kritičnim točkama i strateškim ciljevima pojedine zemlje-članice (Slika 4), a izgledno je da će se ubuduće ova razdioba značajnije mijenjati.

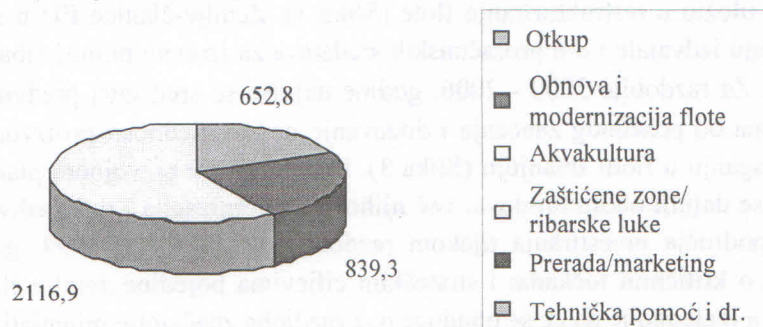
Slika 1. Pomoć ribarstvu EU u razdoblju 1996-1999 kroz FIG (u milijunima EURO)

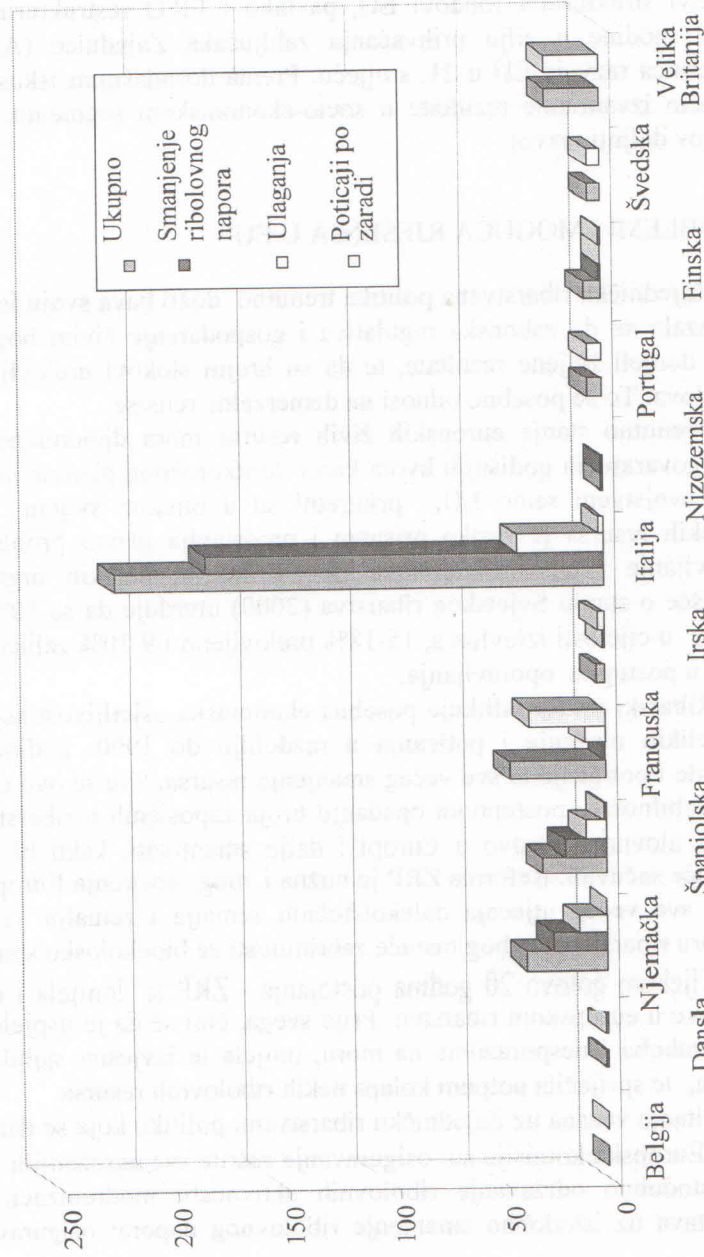
Slika 2. Pomoć ribarstvu EU od strane nacionalnih institucija u razdoblju 1996-1999. (u milijunima EURO)

Slika 3. Dosad predviđena pomoć ribarstvu EU u razdoblju 2000-2006 kroz FIG (u milijunima EURO)

Slika 4. Izravna ulaganja zemalja-članica u ribarstvo po kategorijama u razdoblju 1996-1999 (u milijunima EURO)

Svi strukturalni fondovi EU, pa tako i FIGG restrukturiraju se tijekom 2002. godine u cilju prihvaćanja zaključaka Zajednice (Agenda 2000) i smjernica razvoja EU u 21. stoljeću. Prema dosadašnjim iskustvima, FIGG je polučio izvanredne rezultate u socio-ekonomskom segmentu, pa se očekuje njegov daljnji razvoj.

PROBLEMI I MOGUĆA RJEŠENJA U EU

Zajednička ribarstvena politika trenutno doživljava svoju istinsku reviziju. Pokazalo se da zakonska regulativa i gospodarenje živim bogatstvima mora nisu donjeli željene rezultate, te da su brojni stokovi prelovljeni ili na rubu prijelova. To se posebno odnosi na demerzalne reursse.

Trenutno stanje europskih živih resursa mora djelomično je posljedica neodgovarajućih godišnjih kvota kao i kratkoročnog planiranja. No, problemi nisu svojstveni samo EU, primjetni su u cijelom svijetu. Naime, prelov morskih resursa je široko prisutan i predstavlja glavni problem za održivo upravljanje svjetskim zalihama ribe i drugih morskih organizama. FAO izvješće o stanju Svjetskog ribarstva (2000) utvrđuje da se 50% ribarstvenih zaliha u cijelosti izlovljava, 15-18% prelovljeno i 9-10% zaliha je devastirano ili je u postupku oporavljanja.

Ribarski sektor odlikuje posebna ekonomska osjetljivost koja proizilazi iz prevelikih ulaganja i poticanja u razdoblju do 1990. godine, nesrazmjera ponude i potražnje te sve većeg smanjenja resursa. Sve se ovo očituje u niskoj profitabilnosti i postupnom opadanju broja zaposlenih u ribarstvu. Čini se da će se ulovno ribarstvo u Europi i dalje smanjivati, kako bi ga uopće bilo moguće sačuvati. Reforma ZRP je nužna i zbog proširenja Europske zajednice, zbog sve većeg utjecaja dalekoistočnih zemalja i zemalja Trećeg svijeta u sektoru ribarstva, te zbog rastuće zabrinutosti za bioekološko stanje okoliša.

Tijekom gotovo 20 godina postojanja, ZRP je donijela i neke pozitivne pomake u europskom ribarstvu. Prije svega, čini se da je uspjela riješiti veliki broj sukoba i nesporazuma na moru, unijela je izvjesnu stabilnost na tržište ribom, te spriječila potpuni kolaps nekih ribolovnih resursa.

Pitanja vezana uz Zajedničku ribarstvenu politiku koja se danas postavljaju pred Europsku komisiju su: osiguravanje zaštite sve ugroženijih ribljih stokova uz istodobno održavanje ribolovnih aktivnosti; modernizacija proizvodnih sredstava uz istodobno smanjenje ribolovnog napora; osiguravanje i nadzor

primjene zakonskih propisa u ribarstvu EU; očuvanje zaposlenosti u ribarstvu uz istovremeno smanjenje kapaciteta flote; osiguravanje prihoda ribarima EU, iako se EU sve više oslanja na uvoz te osiguravanje ribolovnih prava zemljama-članicama u ribolovnim morima trećih zemalja.

ZAŠTITA OKOLIŠA

ZRP se razvija u smjeru sve većeg uključivanja elemenata zaštite okoliša u gospodarenju živim bogatstvima mora sukladno članku 6. Povelje EU. Najvažniji segmenti u ovom pravcu su: usvajanje ekološkog pristupa u gospodarenju ribarstvom; usvajanje svih principa iz članka 174 Povelje Europske zajednice, te primjena Rezolucije o zaštiti biodiverziteta ribljih resursa čije je oblikovanje u tijeku.

RIBARSKA FLOTA

Ribolovni se kapacitet u EU trenutno mjeri po tonaži i snazi motora. Međutim, postoji čitav niz drugih parametara koji utječu na ribolovnu smrtnost, odnosno količinu ulova pojedinog broda. Razvoj tehnologije učinio je da novi ribarski brodovi koriste znatno već ribolovni napor nego stari brodovi iste snage i tonaže. Nove studije pokazuju da bi se ribolovni napor u EU morao smanjiti za čak 40%, a na nekim prelovljenim područjima i do 60%.

Problem prevelikog kapaciteta flote pokušao se riješiti kroz višegodišnje razvojne programe. MAGP III (1992-96) bio je u tom smislu prilično uspješan i rezultirao je smanjenjem tonaže brodova do 15%, te 10% snage. Međutim, to nije smanilo i učinkovitost ribarskih brodova. Upravo završeni MAGP IV tražio je vrlo malo smanjenja flote, samo 3% u tonaži i 2% u snazi motora. MAGP V, kojeg se očekuje do kraja ove godine, morao bi predložiti strože uvjete ukoliko se žele sačuvati neka prelovom ugrožena naselja.

KONTROLA I SOCIO-EKONOMSKI ASPEKT RIBARSTVA

Čini se da ZRP svoj najveći izazov ima u primjeni zakonskih propisa i monitoringu ribarstva. Trenutno važeći zakoni o nadzoru i kontroli još su

uvijek relativno neusklađeni na području Zajednice i predstavljaju veliki problem u zajedničkom gospodarenju ribljim bogatstvima.

Velik izazov predstavlja i socio-ekonomski segment ribarstva. Naime, bez obzira na naznake u Rezoluciji 3760/92 o održivom razvoju sektora ribarstva, činjenica je da se ovo osjetljivo pitanje potencira u posljednjih 10 godina u smislu zapošljavanja kadra. Broj ribara je sve manji, budući su tehničke karakteristike brodova sve bolje. Osim toga, smanjenje ribolovnog napora rezultira povlačenjem izvjesnog broj brodova iz uporabe, a istodobno utjecaj zemalja ne-članica i uvoza ribe i ribljih proizvoda u EU dodatno destimulira europski sektor ribarstva. Dosadašnja politika nije pronalazila rješenje za pitanje zamjenskog zapošljavanja ribara. Pred Zajednicom je složen zadatak procjene održivosti ribarskog sektora, pri čemu se kao najznačajniji čimbenik uzima isplativost za izravne korisnike, odnosno ribare, te zaštita ribljih resursa.

Komisija za ribarstvo EU sagledava razvoj Zajedničke ribarstvene politike kroz realizaciju nekoliko osnovnih ciljeva. To je prije svega pooštavanje tehničkih mjera zaštite morskih organizama u smislu smanjenja kvota, smanjenja ribolovnog napora i povećanja minimalnih dozvoljenih veličina ulovnih organizama. Kako je nemoguće ovakve mjere donositi uniformno, na razini cjelokupne Europske zajednice, ZRP se razvija u pravcu regionalizacije i uvođenja posebnih mjera za pojedine regije. Mjere ovise prije svega o biološkim i geografskim karakteristikama bazena, te o socio-ekonomskom stupnju i problemima (ovisnost lokalne populacije o ribarstvu, mogućnost preusmjerenja aktivnosti, prihodi iz ribarstva, postojanje i razvoj prerađivačke industrije). Nadalje, Europska unija se sve više priklanja višegodišnjim planovima razvoja, koji bi zamijenili sustav određivanja kvota godinu za godinom. Višegodišnji bi pristup pomogao sagledavanju dugoročnijeg utjecaja na ribarstvo i omogućio bi uniformnije gospodarenje resursima.

Zajednička ribarstvena politika razvija se u smjeru sve većeg uključivanja lokalnog stanovništva u proces donošenja odluka, te zagovara primjenu integralnog pristupa problemu, kroz ICZM-planove (Integrated Coastal Zone Management).

MEDITERANSKO RIBARSTVO

Mediteran je trenutno dijelom unutar, a dijelom izvan ZRP. Pravila o prodaji ribe i strukturna potpora se primjenjuju na 4 zemlje članice EU –

Grčku, Italiju, Francusku i Španjolsku, ali ne i na nadzor i pravilno upravljanje zalihama, te pristup ribarstvenim područjima. Razlog za postojanje ove, uvjetno rečeno anomalije je prevladavajuće mišljenje da pravila koja bi se primjenjivala na Atlantik i Sjeverno more nisu primjerena za Mediteran. Poseban problem na Mediteranu predstavlja i činjenica da gotovo 80% ukupne ribarske flote čine brodovi kraći od 12 metara, što jasno pokazuje da je ribarstvo na ovom području orijentirano na obalni ribolov, te da ima pretežito lokalno značenje. Upravo zbog tradicionalnog značenja ribarstva na razini cijelog bazena, prijedlozi nove ZRP u zemljama članicama na Mediteranu nailaze na veliki otpor.

Mediteransko ribarstvo karakterizira i uporaba niza različitih ribolovnih alata. U regulativama EU koje se primjenjuju na sjevernin ribolovnim morima Zajednice, specifikacije mrežnih alata uniformirane su na veličinu oka, dok se na Mediteranu razlikuju alati prema ciljanoj vrsti, veličini oka i nizu drugih posebnosti. Ovakva raznolikost ribolovnih alata posljedica je biološke raznolikosti, odnosno velikog broja ribljih vrste koje se love na Mediteranu. Osim toga, ribarski brodovi ovog područja najčešće su opremljeni s više vrsta ribolovnih alata (polivalentni brodovi), što predstavlja dodatni problem u praćenju ribolovnih statistika. Prema statistikama EU, na području Mediterana u razdoblju od 1989-1990 registrirano je 4.300 velikih ribarskih brodova, te čak 42.000 malih ribarskih brodova. Prema podacima projekta COPEMED, na Mediteranu danas ribari preko 100.000 ribarskih brodova, od čega je većina usmjerena na obalna mora pojedinih zemalja.

Najznačajnije demerzalne vrste Mediterana su oslić (*Merluccius merluccius*) i trlja (*Mullus spp.*), dok od male plave ribe najveću tržišnu vrijednost na razini bazena ima incun (*Engraulis encrasicolus*) i srdela (*Sardina pilchardus*).

Postojeće statistike ulova pokazuju da je Mediteran jedino ribolovno područje u Europi u kojemu se bilježi stalan porast produktivnosti tijekom posljednjih 50 godina.

Pokušaji da se uspostavi ekskluzivna ribolovna zona od 200 milja sukladno odredbama Međunarodnog prava mora doveli bi u pitanje suverenitet među susjednim državama. Malta, Maroko i Egipat uspostavili su ribolovnu zonu od 25 milja. U zadnjih desetak godina Komisija zagovara uvođenje EU mjera očuvanja za četiri zemlje članice uz najavu integriranja ostalih Mediteranskih država u ZRP i to kroz aktivnosti Generalne komisije za ribarstvo Mediterana (General Fisheries Commission for the Mediterranean, GFCM).

Obveze vlada četiri članice EU su bile da do 2000. godine reduciraju uporabu opreme i načine ribarenja koji su štetni za biozalihe i postave minimalne standardne veličine oka mreže, minimalne duljine riba, te da uspostave zaštićene zone za zaštitu rastilišta i nesmetani razvoj mladih riba.

Osim usklađivanja nacionalnih zakona, područje interesa EU uključuje i proširenje nadležnosti izvan teritorijalnih voda, koordinirano istraživanje, poticanje profesionalnih organizacija ribara i dr.

RIBARSTVO U REPUBLICI HRVATSKOJ – SLIČNOSTI I RAZLIKE SA ZRP

Ulov ribe i drugih morskih organizama u Republici Hrvatskoj, zajedno s uzgojem i preradom sudjeluje u ukupnom društvenom proizvodu sa svega 0.6% i ne predstavlja trenutno značajniju granu privređivanja na razini ukupne privrede. Međutim, na otocima gdje je locirana glavina lovnih, preradbenih i uzgojnih kapaciteta, morsko ribarstvo je veoma značajna djelatnost i praktički najvažnija ustava iseljavanju otočnog stanovništva. Unatoč činjenici da je njegovo značenje pretežito socio-ekonomskog i lokalnog predznaka, ono je jedna od rijetkih djelatnosti, odnosno jedina u agrokompleksu Hrvatske koja s godišnjom vrijednošću proizvoda od 120 mil. USD i participacijom u ukupnom izvozu s 1.16% ostvaruje pozitivnu deviznu bilancu.

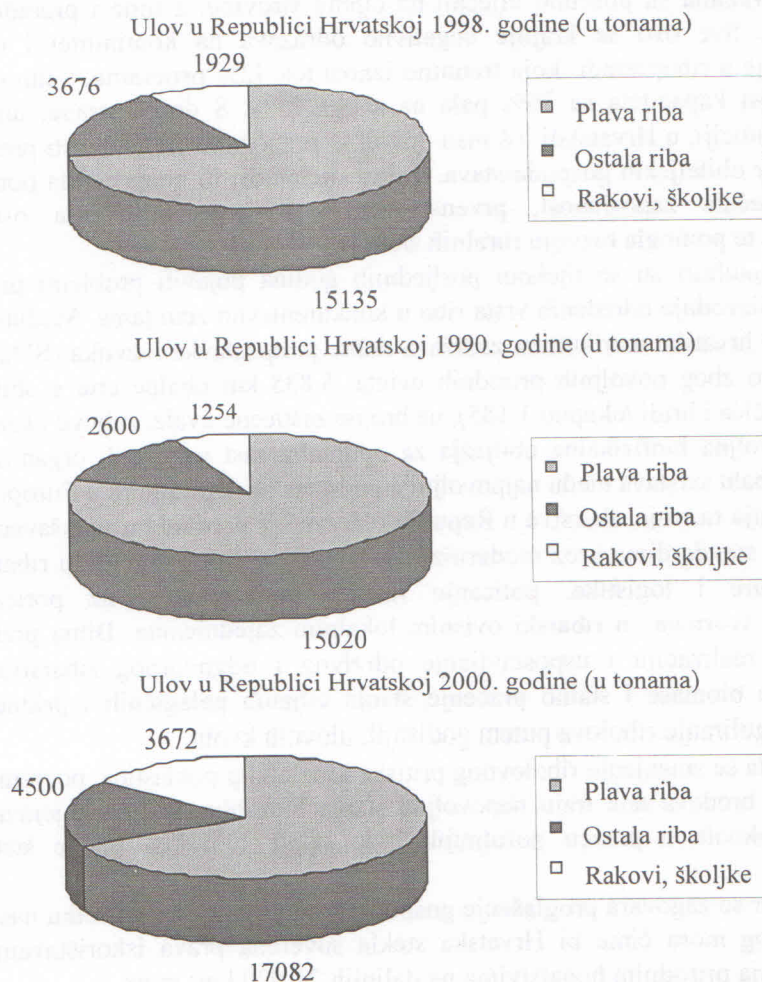
Hrvatska ribarska industrija trenutno prolazi kroz proces radikalnog restrukturiranja. Trenutnu kriznu situaciju obilježava smanjenje biozaliha gospodarski važnih vrsta pridnenih i pelagičkih vrsta riba, te velika konkurentnost na europskom tržištu za proizvode marikulture. S ovim problemima se ribarstvo u narednom razdoblju mora suočiti i pronaći adekvatna rješenja.

Od ukupno 2.729 plovila kojima raspolaže ribarska flota u gospodarskom ribolovu, 216 su kočari, 505 kočari u kategoriji manjih brodova "brodica", uz 107 većih plivarica i 190 brodica plivaričara. Razvidno je dakle da u morskom ribolovu dominiraju mali brodovi koji pretežito ribare u vodama otočkog arhipelaga, a tek manji broj kočara i velikih plivaričara je osposobljen za lov u međunarodnim vodama.

Intenzivni kočarski ribolov u unutrašnjem moru doveo je do posvemašnje degradacije staništa od kojih su neka ujedno i nenadomjestiva rastilišta gospodarski značajnih vrsta riba i drugih morskih organizma (npr. livade morskih cvjetnica). Opća karakteristika stanja je prekomjerni ulov nedorasle ribe, dakle ispod mini-

malno dozvoljene veličine, što u nedostatku efikasnih mjera za smanjenje ribolovnog pritiska ima za posljedicu vršnu eksploatiranost ili čak preeksploatiranost gospodarski najvažnijih vrsta riba i rakova (Slika 5). Prirodno obnavljane pojedinih populacija postaje upitno, osobito stoga što su mnoga uzobalna područja pod utjecajem onečišćenja ili drugih suprotstavljenih aktivnosti.

Slika 5. Struktura ulova u Jadranu u razdoblju 1998-2000.

Činjenica da se ulov i proizvodnja u ribarstvu ostvaruje kroz veliki broj usitnjenih operativnih jedinica raspoređenih na razmjerno velikom prostoru, to je u nedostatku sabirnih i otpremnih centara otežano očuvanje kakvoće proizvoda na putu do potrošača.

Prerada ribe se trenutno nalaze u velikim poteškoćama. Prerađivačka industrija se već duži niz godina suočava s nedostatnim ulovom sitne plave ribe (srdela). Smanjeni ulov u Jadranu, uz povećanu potražnju iste za potrebe tova tuna u kavezima su posebno utjecali na cijenu sirovine, a time i prerađenog proizvoda. Sve ovo se krajnje negativno odražava na kontinuitet i obim proizvodnje u riboprerađivačnici koja trenutno iznosi tek 42% prijeratne, s tim da je iskoristivost kapaciteta sa 76% pala na svega 35%. S druge strane, unatoč bogatoj tradiciji, u Hrvatskoj još nisu dovoljno prepoznate mogućnosti prerade ribe unutar obiteljskih gospodarstava. Takva djelatnost bi unaprijedila ponudu ribe, povećala zaposlenost, prvenstveno za vrijeme mirovanja ostalih aktivnosti, te pomogla razvoju ruralnih sredina.

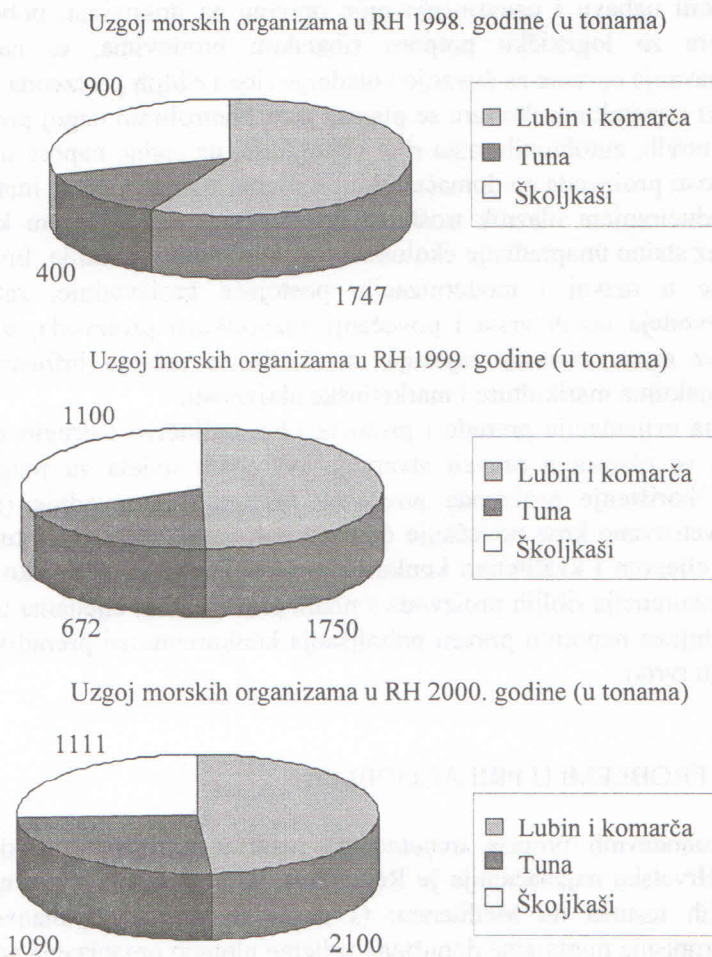
U marikulturi su se tijekom posljednjih godina pojavili problemi prekomjerne proizvodnje određenih vrsta riba u konkurentskim zemljama. Međutim, i pored toga hrvatska marikultura zadržava dobre pretpostavke razvitka (Slika 6), prvenstveno zbog povoljnih prirodnih uvjeta: 5.835 km obalne crte s obiljem otoka, otočića i hridi (ukupno 1.185), uz brojne zaštićene uvale, zaljeve i kanale, što uz povoljna biofizikalna obilježja za optimalni rast uzgajanih organizama hrvatsku obalu svrstava među najpovoljnija područja za marikulturu u Europi.

Strategija razvoja ribarstva u Republici Hrvatskoj predviđa usaglašavanje s europskim standardima kroz modernizaciju ribolovne flote, izgradnju ribarske infrastrukture i logistike, poticanje razvoja zadrugarstva, uz poticanje "socijalnih tvornica" u ribarski ovisnim lokalnim zajednicama. Bitna pretpostavka za realizaciju i uspostavljanje održivog i odgovornog ribarstva je utvrđivanje biomase i stalno praćenje stanja ciljanih pelagičnih i pridnenih vrsta, te reguliranje ribolova putem godišnjih ulovnih kvota.

Predviđa se smanjenje ribolovnog pritiska kroz otkup povlastica, povremeno povlačenje brodova dok traju nepovoljna stanja biozaliha, te preusmjerenje ribarskih plovila u pravcu poželjnijih i za stanje biozaliha manje štetnih aktivnosti.

Također se zagovara proglašenje gospodarskog pojasa u produžetku našega teritorijalnog mora čime bi Hrvatska stekla suverena prava iskorištavanja i gospodarenja prirodnim bogatstvima na daljnjih 21.000 km² mora.

Slika 6. Proizvodnja u marikulturi u razdoblju 1998–2000

21. 000 km kvadratnih mora. Za naše morsko ribarstvo bi se time stvorili uvjeti za prebacivanje znatnog dijela ribolovnog napora s unutrašnjeg, inače prelovljenog mora u vanjsko, otvoreno more, uz istovremeno otvaranje mogućnosti unapređenja bilateralne suradnje u sektoru morskog ribarstva s Italijom. U tom kontekstu, proglašenje gospodarskog pojasa treba poimati kao postavljanje mosta, a ne barijera prema susjedima.

Izgradnja i oprema ribarskih luka, sabirnih i otpremnih centara i veletržnica treba uključiti nabavu i osuvremenjavanje opreme na dokovima, poboljšanje infrastrukture za logističku potporu ribarskim brodovima, te nabavu i osuvremenjavanje opreme za čuvanje i hlađenje ribe i ribljih proizvoda.

Strateški razvitak marikulture se planira kroz kontrolirani uzgoj postojećih i uvođenje novih, autohtonih vrsta riba i školjkaša, uz stalne napore u pravcu konkurentnosti proizvoda na domaćem i inozemnom tržištu. Ovo se ima postići daljnjim reduciranjem ulaznih troškova proizvodnje, poboljšanjem kvalitete proizvoda uz stalno unapređenje ekoloških i zdravstvenih standarda. Investicije su potrebne u razvoj i modernizaciju postojeće proizvodnje, zatim, za programe uvođenja novih vrsta i povećanje raznolikosti proizvoda, u zaštitu okoliša kroz mjere kontrole utjecaja na okoliš, te jačanje infrastrukturne podrške projektima marikulture i marketinške aktivnosti.

Temeljna orijentacija prerade i prometa ribe, uključivo i drugih morskih organizama se planira u pravcu stvaranja potrebnih uvjeta za potpunije i kvalitetnije korištenje proizvoda povećane primarne proizvodnje (ulova i uzgoja), prvenstveno kroz povećanje domaće potrošnje, uključivo i turističku ponudu, te cijenom i kvalitetom konkurentnog proizvoda za europsko tržište. Rastuća konkurencija ribljih proizvoda s nižim proizvodnim cijenama u trećim zemljama zahtjeva napore u pravcu poboljšanja konkurentnosti prerađivačkih i marketinških tvrtki.

IZAZOVI I PROBLEMI U PRILAGODBI EU

Od zakonodavnih propisa trenutno na snazi u Europskoj zajednici za Republiku Hrvatsku najznačajnija je Regulativa 1626/94 o tehničkim mjerama zaštite ribljih resursa na Mediteranu (s amandmanima i dopunama). Ova regulativa propisuje minimalne dopuštene veličine ulovnih organizama te navodi područja unutar bazena u kojima je dozvoljen ribolov određenim alatima. Osim ove regulative, posebno su interesantne još regulative o ribolovnim alatima, o sustavu kontrole i praćenja ribarstva, o izgledu i sadržaju upisnika i očevidnika, o tehničkim mjerama zaštite mlađi i ribljih resursa te o strukturalnim fondovima za ribarstvo. Istraživanje utjecaja ribolova na prehrambeni lanac u moru još je u vrlo ranom stupnju, tako da smo još daleko od mogućnosti monitoringa procesa u ekosustavu umjesto monitoringa biozaliha.

EU daje podršku programima akvakulture, posebno energetske učinkovitosti i za okoliš neškodljivim metodama unutar uzgoja riba, školjkaša i algi.

Jedan od najvažnijih aspekata održivog upravljanja u ribarstvu će biti sustav potpora. Potrebno je osigurati transparentan način praćenja financijskih kontribucija, koje pojedine vlade usmjeravaju prema ovom sustavu kako bi se osigurala jedinstvena politika u sektoru i međusobna razmjena informacija.

Premda je izvjesno da državne mjere potpore mogu imati izvanredno pozitivne socijalne učinke, one mogu također potaknuti pritisak na prirodne biozalihe i dovesti do njihove preeksploatacije.

Zaključno, za opstojnost ribarstva Republike Hrvatske će biti od osobitog značenja osigurati sredstva kroz prijelazno razdoblje prilagodbe, te potpore usmjeriti u pravcu restrukturiranja i povećanja konkurentske sposobnosti sektora, uključujući unapređenje ribarske prakse, marketinga i prerađivačke industrije. Izvjestan tip potpore je neophodan i za tradicionalni obrtnički ribolov orijentiran na unutrašnje ribolovno more, osobito s ciljem unapređenja sigurnosti i kvalitete prehrane, smanjujući negativne ekološke te socio-ekonomske učinke.

Osim usaglašavanja legislative, Republika Hrvatska prihvatila je i obvezu organiziranja segmenata državne uprave, promjene i kontrolu primjene zakonodavnih propisa. Institucionalna izgradnja u segmentu ribarstva u intenzivnim je pripremama od 2002. godine u okviru CARDS programa.

Proces reformi u ribarstvu koje Republika Hrvatska mora poduzeti započeo je nedavno, a pred nama su izazovni i složeni zadaci. U skladu sa sadašnjim propisima i preporukama EU, Republika Hrvatska će morat posebnu pozornost posvetiti pitanju restrukturiranja ribolovne flote, ograničavanju ulova, unapređenju selektivnosti ribolovnih alata, zoniranju ribolovnog mora i uvođenju lovostaja, kontroli proizvodnje u akvakulturi, zaštiti okoliša i biodiverziteta, te pitanju socio-ekonomskih problema povezanih s ribarskim zajednicama, napose otočnim.

LITERATURA

- ADRIAMED, 2000: Priority topics related to shared demersal fisheries resources of the Adriatic Sea. Report of the first meeting of the Adriamed working group on shared demersal resources. FAO-MiPAF Scientific cooperation to support responsible fisheries in the Adriatic Sea. GCP/RER/010/ITA/TD-02, 21p.

Caddy, J. F. and P. Oliver (1996): Some future perspectives for assessment and management of Mediterranean fisheries for demersal and shellfish resources and small pelagic fish. In Caddy, J.F. (Ed) Resource and environmental issues relevant to Mediterranean fisheries management. *GFCM Studies and Reviews*, 66, 19-60.

EC, 2001: Green Paper "The future of the Common Fisheries Policy", Vol. 2.
Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske, 2001: "Hrvatska u 21. stoljeću – Prehrana", Strategija razvoja morskog ribarstva, 175-203.

Caddy, J.F. Options for regulation of Mediterranean demersal fisheries, *Natural Resource Modelling*, 4, 427-275.

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, 2000: Report from the Commission to the Council and the European Parliament on the application of the Community system for fisheries and aquaculture 1996-1998.

FAO Fisheries Department, 2002: Fishery statistics: reliability and policy implications

FAO/WHO 2001: Codex Alimentarius, Vol. 8, Vol 9A

FAO, 1995: Code of Conduct for Responsible Fisheries

Wageningen Press, 2000: Agricultural Policy and Enlargement of the European Union

www.fao.org/fi/statist

www.fao.org/fi/body/body.asp#gfcM-Faostat Fisheries Data

www.fao.org/fi/figs-Fisheries Global Information System

www.faoadriamed.org

<http://europa.eu.int/com/fisheries/doc>

Adresa autora - Author's address:

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva

Uprava ribarstva

Ulica grada Vukovara 78

10000 Zagreb

email: ivan.katavic@mps.hr

email: nedica@email.hinet.hr